

Å rekonstruere en strømpe

Tekstilproduksjon av ulike slag tok i tidligere tider opp en stor del av kvinners totale arbeidsbyrde og var en livsnødvendighet. At personlige klær listes opp i skifteprotokoller en indikasjon på den verdien som lå i selv enkle tekstiler. I det moderne Norge er ikke tekstilproduksjon lenger en nødvendighet. Det er blitt til rekreasjon og hobby. Som artikkelen vil vise er det ikke det eneste som har endret seg.

Strømpe anno 1870

Seinvinteren 2013 ble jeg spurt om å forsøke å rekonstruere et strikkemønster basert på et par hjemmestrikka strømper i museets magasin. En enkel oppgave trodde konservatoren. Det var det ikke. Strømpene er per dags dato ikke ferdige, men prosessen satte i gang noen tanker om endringer i hvordan man oppfatter strikking som teknikk og hva disse endringene kan komme av.

Jeg begynte å telle maskeantallet i de gamle strømpene. En kunne tydelig se at den ene strømpa var videre enn den andre, men jeg antok at det kunne skyldes vask, eller at garnet var ujevnt spunnet, eller at den ene strømpa var strukket ut av fasong. Alle andre forklaringsmodeller enn den åpenbare; at de

Håndstrikkede strømper fra museets samling, ca 1870. Foto: Kirsten Frømæs/NØM.

to strømpene i paret var påbegynt med ulikt maskeantall. Strømpene er såpass gamle at de mangler vrangbord oppe. Disse strømpene ble mest sannsynlig holdt oppe ved hjelp av hosebånd. Det de gamle strømpene hadde, var imidlertid et strukturmønster som i tillegg til den åpenbare dekorative effekten kan ha vært til hjelp for å få strømpébåndene til å sitte bedre enn det de vil gjøre på en glattstrikket overflate. Også her førte mønsteret til fortvilelse; antallet rettmasker mellom vrangmaskene som utgjør mønsteret er mildest talt ganske omtrentlig og varierer mellom fem og ni masker. Det er mye i det som tilsynelatende er et symmetrisk mønster. Etter den strukturmønstra borden kommer et glattstrikket felt i hvitt med økninger bak på leggen. Igjen dukker problemene opp. For det første er det ikke et jevnt antall omganger mellom økningene. Det er for så vidt ikke så uvanlig, verre er det at økningene ikke ligger rett over hverandre. Maskeantallet mellom økningene varierer uten at dette i seg selv danner et dekorativt element som det kunne ha gjort.

Neste mønsterrapport består av korallrøde og hvite striper med lus, slik vi kjenner fra Fanakofta. I begynnelsen av sokken ligger lusa rett over hverandre, men så begynner det å variere. Variasjonen er så konsekvent at det ikke kan være snakk om en feil. Den andre strømpa viste like stort variasjon i mønster, økninger og inntakninger som den første, til tross for at de tilsynelatende ser like ut.

En som ikke kan strikke vil sikkert sitte og klø seg i hodet og lure på hva som egentlig er problemet her. Er det ikke bare å strikke i veg med strømpene

som forelegg og gjøre det akkurat slik det ble gjort? Det kan en selvfølgelig gjøre, men det en oppdager er at det strider mot den oppfatningen en har om hvordan en strikker en strømpe. Det virker rett og slett lite rasjonelt og altfor tidkrevende i forhold til det en er vant til. Moderne strikkere forholder seg gjerne til ferdig skrevne mønster. Enkelte mønster har en lært seg utenat, men stort sett forholder en seg til det som best kan beskrives som skrevne matematiske formler. En mønsterrapport består av så og så mange masker av den ene eller andre fargen, eller type maske. Skal en forme plagget en strikker får en beskjed om å øke eller minke et gitt antall masker «jevnt fordelt til» eller med et fast økende eller minskende maskeantall. En må kunne gange og dele og leve med at man ofte ender opp med en haug med desimaler som også skal jevnt fordeles. Kalkulator er et vanlig hjelpemiddel for en som strikker.

Det slår en at slik kan det ikke ha vært for den som strikka de hvite og korallrøde sokkene for 150 år siden. La oss anta at det er en kvinne som har strikket sokkene. Det er ingen tvil om at hun var dyktig. Sokkene er strikka på tynne pinner med tynt garn. Det er faste, jevne og slitesterke strømper. Det er tidkrevende å strikke på den måten. For å ta en sammenligning har jeg brukt mindre tid på en fanakofta i herrestørrelse enn jeg brukte på mitt forsøk på rekonstruksjon av den ene strømpa fra kneet og ned til ankelen. Mønsteret følger ikke en matematisk formel som til slutt går opp. De er formet etter forgodtbefinnende. Det er nærliggende å tro at hun ikke har lagt

opp det *antall* masker hun mener hun trenger, men at hun har lagt opp så *langt* at det går rundt leggen.

De aller fleste lærer nok grunnteknikkene i strikking gjennom tradisjonell overføring, det vil si at man blir vist hvordan det gjøres av en som allerede behersker teknikken. Det gjorde nok vår strømpestrikkerske også, men der stanser også likheten. Når man har lært seg grunnteknikkene, å strikke rette og vrangte masker, å øke og minske maskeantallet og å legge opp og å felle av, er man klar for skrevne mønstre. For de fleste fortsetter nok læringen gjennom dem. Slik kan det ikke ha vært for strømpestrikkersken vår. Hun har nok lært gjennom tradering og gjennom å se etter eksisterende strikkeplagg. Kanskje har hun tegnet ned mønsterborder, men det er rimelig å anta at det er liten grad av skriftlighet i hennes strikkeverden.

Hva har skjedd på veien?

Selv om matematikk ble innført som fag i norsk skole på begynnelsen av 1800-tallet sammen med skrivning og sang er det ikke sikkert man så overføringsverdien til strikkingen. Jenters matteopplæring var nok temmelig nødtørftig og var basert på det man mente jenter trengte å vite for senere å kunne drive en husholdning. Tekstilarbeid var absolutt en del av det arbeidet som trengtes i husholdningen, slik vi har vært inne på tidligere, men det er ikke sikkert man var opptatt av overføringsverdien til håndarbeidet, som fremdeles hørte til de ferdigheter barn lærte seg hjemme. Håndarbeid som eget skolefag kom ikke før med folkeskoleloven av

1889 sammen med tegning og sløyd. I byfolkeskolene ble fagene obligatoriske med unntak av sløyd der man av hensyn til kommunenes økonomi lot skolene selv avgjøre om det var noe man ville tilby. På landet skulle det gis undervisning i det som ble kalt ferdighetsfag dersom forholdene lå til rette for det. Det handlet nok om økonomi her også i tillegg til at det var et spørsmål om lærerens kompetanse. Nord-Østerdalen var generelt sett et foregangsområde når det gjaldt skolegang, men hvordan man stilte seg til håndarbeidsundervisningen vites ikke i skrivende stund.

Som begrepet ferdighetsfag viser handlet ikke håndarbeidsundervisningen i norske skoler på slutten av 1800-tallet om barns kreative utvikling. Det handlet om å gi barna ferdigheter de ville trenge i sine voksne liv. Strikking og andre tekstile teknikker var en stor del av denne forberedelsen for jenters del og håndarbeidsundervisningen

Grytelapp i teknikken vendestrikk strikket av Kristine Kværness i Rendalen og brukt i undervisningsøyemed. Teknikken er den samme som ofte brukes til å forme hælen på sokker. Foto: Maren Kværness Halberg/NØM.

S O K K

Legg opp 49 masker på en pinne. Rundstrikkingen begynner nå med en gang. Fordel maskene slik: I2+I2+I2+I3. Den 13. masken på siste pinne fører en overvpå første pinne. Strikk to sammen og videre 2 rette og 2 vrangte til er vrangbord ca. 12 cm.

HELEN:

Strikk hælen på de to bakerste pinnene. Strikk maskene på 1.p. over på 4.p. Nå strikker du 16 p. glattstrikkning, rett på retten, vrangt på vrangen. Kjedemaskekant: løst rett på retten, løst vrangt på vrangen. En kjedemaske går over 2 pinner, og derfor blir det her 16:2 er 8 kjedemasker.

Hællukkingen begynner på vrangen. Strikk til det er så mange masker igjen som det er kjedemasker, her 8. Av disse 8 strikker en 2 sammen og en etter. Snu. Ta løs. Strikk på vrangen til det huller som har dannet seg fordi strikkesøyet ble snudd. Snu. Ta løs. Gjør likedan på retten. Snu. Ta løs. Strikk på vrangen til det er en maske igjen foran hullet. Ta den som er foran og den som er etter hullet, sammen til en vrang og strikk en etter. Snu. Ta løs. Gjør likedan på retten. Slik fortsetter en. En feller på vrangen og på retten c strikker mellom hullene på vrangen og på retten uten å felle, til alle sidemaskene er borte. Da har en 16 m. på pinnen. Siste pinne rett.

FIN

Den maske er på hælen på to pinner og på hver. Ta opp kjedemaskene ovenfra og ned. En tar den delen av masken som ligger nærmest vrangen med pinnen vendt mot seg. Den ene gangen får en vrangen mot seg, den andre gangen ret siden. På den siden der en har rettsiden mot seg kan det være litt vanskelig å få tak i maskene med pinnen vendt mot seg. En kan da lette opp i det litt først med pinnen vent fra seg. Det gjelder å innrette seg godt med pinnen. Den ene gangen kan en bruke den pinnen som halvparten av hælmaskene er på. Nede i bunnen av hælen tar en opp to ekstramasker forat det ikke skal bli hull. Ta masker fra forrige rad, ikke trådens mellom maskene. Strikkingen begynner. Kjedemasker og ekstramasker strikker en vridd første omgang d.v.s. en strikker i baksiden av masken. Vristpinner strikker en alminnelig. Neste omgang strikker en de to siste maskene på første pinne sammen til en. To omganger uten å felle. Fortsett med felling og to omganger uten å felle til det er like mange masker på alle fire pinnene. Strikk rett framover mellom foten. Prøv sokken. Når den går over lilletåa, begynner tåfelling.

TÅFELLING:

4	2	4
3	2	3
2	2	2
1	2	1

masker, 2 sammen omgangen rundt, 4 omganger.

Basisoppskrift på sokk brukt av lærerinne Kristine Kværness i Rendalen. Prinsippene blir forklar i et skjematisk og matematisk språk som likevel er lettfattelig. Om man ikke klarer å forestille seg hvordan dette skal bli, er det fullt mulig bare å gjøre som man blir fortalt og så vil resultatet bli som det skal. Foto: Maren Kværness Halberg/NØM.

handlet mye om å kopiere modeller som gjerne kunne være hele plagg i miniatyrstørrelse. Her er det viktig å huske på at kjøpte klær var svært dyre til langt inn på 1900-tallet. Til tross for at det var de tilegnede ferdighetene som var selve hensikten med faget, skulle håndarbeidet likevel ha basis i norsk tradisjon og virke oppdragende i forhold til å se kvalitetene i det hjemmegjorte i motsetning til det masseproduserte og industrielle.

Det er mulig det er her den mer matematiske forståelsen av det å strikke har sitt utspring. Det kan tenkes at man for å kunne formidle teknikken til en hel klasse var avhengig av å forenkle forklaringene og at det matematiske språket var det mest formålstjenlige.

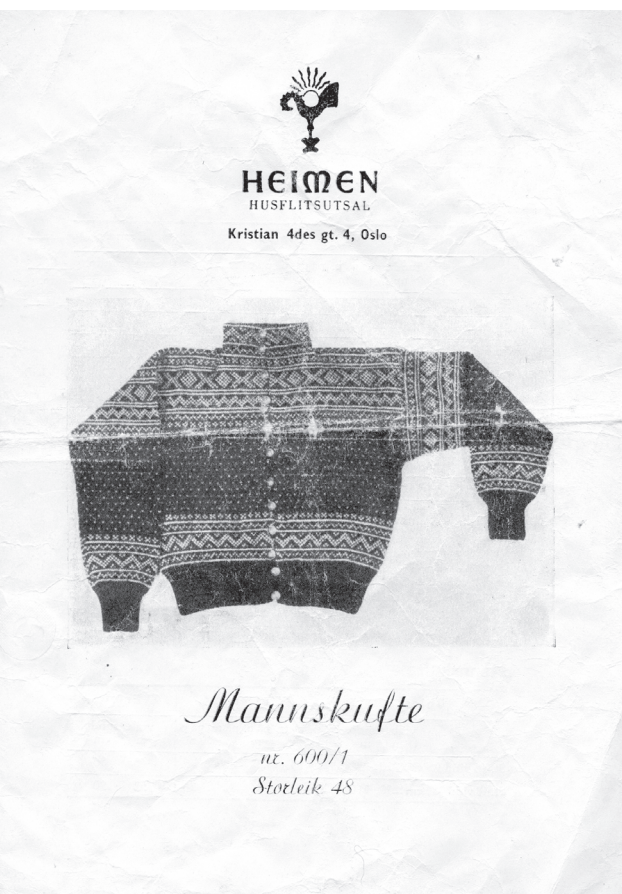
Dette endret seg med forsøksplanen av 1960. Nå skulle det være barnas «skapende krefter og estetiske følsomhet som skulle utvikles og kultiveres». Det var med andre ord ikke håndarbeidets, tegningens eller sløydens nytteverdi som stod i fokus. Det er betegnende for denne utviklingen at lærer Kristine Kværness i Rendalen på 1970-tallet måtte gi beskjed til sine elever at de ikke måtte henge opp sine tegninger på veggen etter at hun hadde lært dem å tegne portretter en face og med rett perspektiv. Hennes undervisning bygget på en da foreldet pedagogikk som handlet om å tegne etter forelegg og det måtte ikke de andre lærerne på skolen se. Elevene, derimot, skal ha vært svært så fornøyd med undervisningen.

Husflidsbevegelsen

Eilert Sunds bok *Om Husfliden i Norge* fra 1867-68 ga, i følge hjemmesiden til

Norges Husflidslag, en vekker med hensyn til at «et viktig ledd av vår kultur ... var i ferd med å forsvinne». Eilert Sundt skrev også artikler om husflid i tidskriftet *Folkevennen*, blant annet om strømpestriking. Her dokumenterer han ulike strikketeknikker og deres utbredelse og hvordan ulike måter å strikke på er raskere eller seinere enn de andre. Han nevner også at strømpestriking må ha kommet ganske sent til vårt distrikt, altså Nord-Østerdalen, siden det der finnes folk som husker at man brukte sydde sokker i vadmel. Strikketeknikken ser ikke ut til å være særlig truet da Sundt dokumenterte den i sin artikkel i *Folkevennen*. Snarere tvert i mot. Sundt karakteriserer strikking som et håndarbeide som ikke bare er det første en jente lærer, men «som går gjennom alle samfundets lag: det er både så nyttigt, at de fattigste kvinder drive på med det, og det er så behageligt og tækkeligt tillige, at i vort land i det mindste selv de fornemste damer gjerne sees at sysle dermed i enhver ledig stund. Det er vel ingen kvindelig gjerning eller husflids-art, som i den grad er *fælles* for det hele kjøen».

Norges husflidslag ble grunnlagt i 1910 på basis av ulike husflidslag og utvalg som begynte å dukke opp i de større byene fra 1880-årene. Som vi har vært inne på tidligere var noe av begrunnelsen frykt for at gamle norske håndarbeidsteknikker, i vid forstand, var i ferd med å forsvinne. De første trykte strikkeoppskriftene ble gitt ut av Husfliden i Oslo på 1890-tallet. Denne samlingen, som etter hvert ble massiv, er nå gitt til Norsk Folkemuseum, men selv ikke de kan si med sikkerhet hva som er den aller første skrevne opp-

*Oppskrift på Mannskufte storleik 48 fra Heimen Husflid i Nordøsterdalsmuseets samling.
Foto: Per Arne Tollefshagen/NØM.*

skriften siden materialet sjelden er datert. Nordøsterdalsmuseet har en oppskrift på en mannskofte fra Heimen Husflidsutsal i Oslo i våre samlinger. Den er ikke datert, men etter fasongen å dømme kan den stamme fra første del av 1900-tallet. Når en leser oppskriften er det i grunnen lite informasjon som gis utover de tegnede mønsterrapportene og antall masker og omganger. Dette er ingen oppskrift for nybegynnere og det er veldig tydelig at det har skjedd mye med hvordan strikkeopp-

skrifter skrives i forhold til hva man forventer av kunnskap hos den som skal strikke. Selv om strikketeknikken som sådan ikke var truet, kunne man tenke seg at mønstertradisjonen var det. Husflidsbevegelsen la ned et enormt arbeid i å dokumentere og rekonstruere regionale strikkemønstre, som muligens ellers ville gått tapt. Bevaringen og promoteringen av disse mønstrene kan også sees som et ledd i kampen for å skape en selvstendig norsk kultur på samme måte som bunadsarbeidet og bygdemuseene var det.

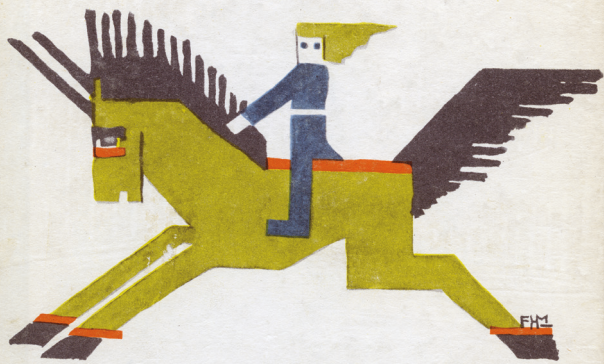
Annichen Sibbern Bøhn

I 1927 reiste Annichen Sibbern Bøhn rundt i Norge og samlet strikkeplagg og kopierte dem på oppdrag fra Husfliden i Oslo. I 1920-årene var det en nedgang i interessen for håndstrikk, men da hun lanserte sin bok *Norske Strikkeoppskrifter* i 1929 endret dette seg dramatisk. Boken var en samling mønstre tegnet på rutepapir. Her fant man både hele plagg og enkeltstående mønstrelementer med forslag til bruk. Boken fikk enorm popularitet og førte til et oppsving i interessen for håndstrikk. At boka i disse dager blir utgitt i USA i amerikansk oversettelse sier sitt om hvor banebrytende den var. 1930 og 1931 leverte hun også mer moderne mønstre til ukebladet *Urd*, der blant andre Hulda Garborg hadde vært en viktig bidragsyter, og til *Morgenbladet*.

Rundt 1930 designet Annichen Sibbern eskimogenseren. Da stod Norge midt i et landnåm som førte til at man i 1932 annekterte en del av Øst-Grønland som norsk territorium og ga det navnet Eirik Raudes Land. Ved å «na-

NORSKE STRIKKEMØNSTRE

UTGITT AV
ANNICHEN SIBBERN BØHN

UTVIDET UTGAVE

Omslaget på boka *Norske Strikkeoppskrifter* av Annichen Sibbern Bøhn. Eksemplar i Nordøsterdalsmuseets boksamling.

Foto: Per Arne Tollefshagen/NØM.

sjonalisere» lokalbefolkningen på Grønland sin mønsterkultur i en teknikk som ble sett på som typisk norsk, til tross for at strikketeknikken ikke har en veldig lang historie her til lands, skapte hun et symbolsk slektskap mellom de to folkene som hadde til hensikt å underbygge kravet om Øst-Grønland i befolkningens hoder.

På 1950-tallet ble eskimogenseren relansert av strikkedesigneren Unn Søyland Dale og Sandnes Uldvarefabrikk.

Søyland Dale, som var ansatt som designkonsulent hos ullvarefabrikken er også damen som har fått æren for å introdusere norske strikkemønstre for internasjonale motehus. Det førte, naturlig nok, til at mønstrene fikk ny aktualitet. Om man ser på klassebilder fra de videregående skolene i Nord-Østerdalen fra 1960-tallet i Nordøsterdalsmuseets samling er det lettere å telle elever uten strikkejakke enn å telle dem med.

Sluttord

De siste årene har strikking fått et voldsomt oppsving, både her hjemme og internasjonalt. Folk som aldri har strikket lærer seg teknikken, folk som ikke har strikket på mange år tar det opp igjen og vi som alltid har strikket kommer stolte ut av våre skap fylt til randen av pinner og garn. Tynset Husflidslags sin utstilling «Mer enn Marius» høsten 2013 ble enormt populær og bygget på et stort registreringsarbeide husflidslaget gjorde over hele Nord-Østerdalen. Å lære seg å strikke har ved hjelp av nye medier også blitt enklere. Man er ikke lenger avhengig av en mor, tante, onkel, bestemor eller noen andre til å lære seg. Man kan slå opp på youtube og lære av et utall av strikkere rundt om i hele verden. Dermed kan man på mange måter si at sirkelen er sluttet. Grunnteknikkene i strikking læres fremdeles gjennom tradering, til tross for at det kan foregå over nett. Og, ikke minst, er det kanskje blitt en av verdens mest tilgjengelige og veldokumenterte håndarbeidsteknikker.

Kilder

- Haabesland, Anny Å og Ragnhild Vavik: Forming- hva og hvorfor? Eu/Fou-avd., Stord lærarhøgskule, 5414 Rommetveit.
- Shea, Terri: Annichen Sibbern Bøhn: Preserver of Norway's Knitting History, Wartime Resistance Fighter. Piecework Online, Interweave Press LLC. Lesedato 17.10.2013.
- Sundt, Eilert: Om husfliden i Norge. Gyldendal norsk forlag 1975.
- Foredrag: Annemor Sundbø: Striking i Billedkunsten, arr Tynset Husflidslag. Ramsmoen 12.09.2013.
- Web: Husflid.no lesedato 17.10.2013.
- Uformelt intervju: Maren Kværness Halberg, Nordøsterdalsmuseet 16.10.2013.

Om forfatteren

Kirsten Frønæs, født 1975 i Nissedal, er utdannet etnolog fra Universitet i Oslo med forming og kunsthistorie i fagkretsen. Hun har vært ansatt som konservator ved Nordøsterdalsmuseet siden mars 2010.